

Мініч Л.С.

Фольклорні мотиви у драмі-феєрії
Лесі Українки “Лісова пісня”

Вершиною поетичної майстерності Лесі Українки є драма-феєрія “Лісова пісня”, написана влітку 1911 року в Кутаїсі. “Вона мені дала стільки хвилин екстазу, як мало яка інша” (1, 52). “Лісова пісня” написана за 10-12 днів. У драму-феєрію письменниця вклала всю душу і вилила зі свого серця “те, що не вмирає”. Це незвичайна драма, це не тільки драма-поема, а драма-пісня, ніжна, як голос сопілки, пісня волинського замріяного лісу, зворушлива, глибока, мудра.

Сама назва драми казкова, романтична. Місце дії (ліс), вписується у формулу романтизму: незвичайний герой у незвичайних обставинах.

Уже не раз дослідники зверталися до проблем фольклоризму драми, її першоджерел, природи міфічних персонажів, соціального звучання. Тенденційність підходів до її творчості позначилася і на дослідженні одного з найглибших аспектів цього твору — його міфології. Міфологія “Лісової пісні” — один із найяскравіших аспектів цього твору. Вивчення міфологем драми в нашому літературознавстві рідко виходило за межі констатації в тексті основних міфологічних образів. Виняток тут становлять хіба що статті Й.Дзєнзелівського та В.Кордуна. В цілому “Лісова пісня” поєднує в собі народну демонологію, космогонію, казкові образи, тобто такі міфологічні пласти, які в усному фольклорі вважаються взагалі несумісними, оскільки ніколи між собою не взаємодіють. Тому що в одному творі усного походження не можуть бути поєднані мавка і вовкулака, бо в силу своєї діахронії вони мусили використовуватися у різних за походженням творах.

У драмі-феєрії використано понад 40 міфологем. Мавка, головна героїня твору, — поетична мрія про життя, сповнена людяності, краси, любові до світу, в якому розквітнуть усі таланти, коли праця і творчість зіллються воедино. Мавка постає перед нами “лісовою царівною”, уособленням Природи, жінкою, яка прагне щастя. Найбільше нагадує вона давньоукраїнську богиню Живу (2, 27). Суха верба, в якій вона зимує, — її “матуся”, березу Мавка називає сестрою, Лісовика — “дідусем”, клянеться Змією-Царицею, а улесливий Перелесник обіцяє здобути для неї лісову корону.

Переодягання, квітчання та прикрашання одягу Мавки, які можна розглядати як казкові перетворення, пов’язані зі змінами дня і ночі, однієї пори року іншою, за винятком переодягання Мавки в старе вбрання покійної Лукашевої сестри. Портрет головної героїні відповідає пейзажу певної пори року і змінюється разом з ним.

Навесні вона “в ясно-зеленій одежі” (колір весняної зелені), з розпущеним чорним волоссям і мінливо-манливими очима. Своє незвичайне із зеленим відблиском волосся Мавка прикрашає рястом, а Лукаш кладе на нього “зоряний вінок” зі світлячків. Її одяг оздоблений “невинною біллю” — цвітом калини, що символізує дівочу чистоту.

Весняну “лісову царівну” змінює літня — “пишна заквітчана”, з розпущеними косами — ознакою вільного дівочого життя.

Мавка-осінь — “пишна, золотом гаптована багрянця і срібний серпанок, вінок з ягід калини на розпущених косах” (3). Блідість (натяк на втрату невинності), яку помічає на її обличчі Перелесник, лякає і Лукаша.

Нарешті, Мавка взимку. “Легка біла прозора поstatt”, адже вона заснула разом з усією природою. Залишилося тільки марево, Лукашеве видіння.

Отже, Мавка-Природа постає перед нами з усіма барвами весни, осені у розповні літньо-осінньої пишності. Вільно розпушені коси уквітчані подібно до поліської природи. Вона царственна і квітуча у зорянім вінку — символі величчя, взаємної любові. Казкове перетворення Мавки відбувається вже тоді, коли мати Лукаша ніби-то приймає її в родину, наказуючи передодягнутися у вбрання “дочки-небіжки”. Сам вигляд цього одягу й нової зачіски героїні насторожує: “сорочка з десятки, скупко пошита й латана на плечах, вузька спідничка з набиванки і полинялий фартух з димки, волосся гладко зачесане у дві коси і заложене навколо голови”. Так “зачарувала” пишну вродливицю мати Лукаша.

З гуцульської демонології відомо, що мавки виходять з гір на полонини, коли зацвітають квіти, бо їм належить деліяти їх ціле літо. Мавки мають здатність перетворюватися не лише на живі істоти, а й на дерева, квіти. У драмі-феєрії “Лісова пісня” головна героїня Мавка перетворюється в суху вербу. Верба, як і терлич, клен та інші зела, що освячуються в церкві, має очисне значення. Символічно, що Мавка стає вербою у момент виявлення найбільшої агресивності до неї з боку Килини. Не дивно, що й сопілка з такої верби промовляє людським голосом, адже у священні дерева, за переконанням наших предків, втілювалась людська душа. Леся Українка журиться над долею людини (людства), звідси верба — символ журби, смутку, але живучості, стійкості, відродження. Верба — це незнищене дерево, бо, навіть будучи зрубаним під корінь, з недбало кинutoї на землю гілки може відродитися знову. У її незнищеності — незнищеність Мавчиного духу, на відродження якого сподівається письменниця.

Вагомим елементом в портреті Мавки виступає символ калини. Цей символ не випадково проходить через весь драматичний твір, бо ж у народному першоджерелі виступає калина, а не верба. І хоча Мавка — донька верби, вона й сама в кінці драми перетворюється на вербу. Калина займає значне місце в “Лісовій пісні”. Ще в першій дії п’єси Лукаш, перераховуючи свої сопілки, саме калинову називає першою (потім вже — вербову та липову). З калиною себе порівнює і Мавка:

Калина теж хизується красою,
що байдуже їй до всього на світі.
Така, здається, й я була торік,
але тепер мені чомусь не прикро... (3, 29)

Калиновий вінок восени, як і постійний атрибут Мавчиного портрета — пучечок калини на грудях, нагадує нам про скарби, що криються в серці головної героїні. З калиною асоціюється Мавка під час вечірнього побачення з Лукашем.

Деякі з героїв драми мають винятково авторське походження. До таких належать антропоморфна Зоря з її сином Білим Палянином та морський цар Океан, якому йде служити на літо “Той, що греблі рве”, що так само є витвором авторської уяви, як і його мати Метелиця Гірська. Щодо образу “Того, що в скалі сидить”, то він за своєю природою нагадує гуцульського страхітливого діда Капуша, що теж сидить у скалі і вимагає жертв — молодих вродливих дівчат.

Образ вовкулаки — один із найулюбленіших у поліській міфології. Це підтверджується тим, що в багатьох слов’янських племен, які мали балто-слов’янське пракоріння, вовк вважався тотемним предком. Тому у гуцулів і західних поліщуків його кликали на Коляду разом із небіжчиками й морозом. Постаць Лукаша-вовкулаки — це образ, що перебуває в постійному протиборстві сам із собою. Додому Лукаш-вовкулака з’являється перед першим

снігом. Вважалося, що вовкулака може стати знову людиною на Свят-вечір. Тому в багатьох українських легендах перевертні, закляті на багато років (проте не більше, ніж на сім), навідуються до своєї хати шоколяди, бо самі не можуть знати, наскільки саме їх пушено вовкулаками.

Дотепер збереглися на Західному Поліссі повір’я про вовка як родового предка. Звідси й така популярність сюжетів про вокулаків. Тільки через їх посередництво можна повністю збагнути й трагізм образу Лукаша, перетвореного у вовкулаку.

За народним повір’ям, чаклуни пускали людей вовками під час весілля. Мотив весілля має місце і в драмі, але головна його частина залишається поза читачем між другою і третьою дією, де в кінці другої дії Лукаш говорить: “Готуйте, мамо, хліб для старостів, — я завтра засилаюся до Килини” (3, 45). Глибоко символічним є те, що Лукаш перетворюється на вовкулаку не під магічним впливом злого чаклуна, як у фольклорних версіях цього мотиву, а лісовика — одного з найкращих образів української міфологічної прози. Трагізм цього персонажа не лише в тому, що він перебуває ніби поза часом і людським середовищем, а й у тому, що, будучи під кінець “мудрим”, йому все важче зрозуміти, як багато у нього забрано з того, чим наділила його природа: спокійну вдачу, поетичну душу, право на людське життя. Тому й не поспішає Лукаш за Килиною і її дітьми в село, що один з них усіх наділений здатністю бачити злидні, які позалазили в клунки і теж готові до переїзду.

Дядько Лев — типовий образ мудрого волхва-знахаря, який своєю виваженою поведінкою врівноважує співвідношення добрих і злих сил у довкіллі. Тому його присутність у драмі відчувається з перших і до останніх рядків, і не випадково міфологічний апокаліпсис у ній пов’язується із зникненням двох смислових центрів її організаційної структури — смертю дядька Лева і знищенням дуба, бо останній служить у творі смисловим відповідником часово-просторового ладу.

Своє захоплення народною демонологією Леся Українка цілком втілює в образі Перелесника. Зовнішня приналежність цього персонажа підкреслюється привабливостю тих обіцянок, які він дає Мавці:

Ми тобі знайдемо з папороті квітку,
Зірвем з неба зірку, золоту лелітку,
На снігу нагрілим вибілимо влітку
Чарівну намітку,
Щоб тобі здобути лісову корону,
Ми Змію-Царицю скинемо із трону (3, 31)

У фольклорі Перелесник відзначається тим, що своїми чарами зваблює молодих дівчат і зводить їх, після чого вони чахнуть і часто навіть гинуть від його кохання. Тож не випадково і олюднена внаслідок постійних контактів із Лукашем та його родиною, Мавка після єдиного шаленого танцю з ним опиняється у владі “Того, що в скалі сидить”, який є уособленням смерті.

Досить цікавими у драмі-феєрії “Лісова пісня” є образи Потерчат. Коли народжувалися близнята і мати не мала молока, щоб вигодувати їх обох, одну дитину віддавали в люди. З іншого боку, вважалося за гріх розлучати цих дітей. Але у “Лісовій пісні” трохи інша ситуація. Тут Потерчата — загублені матір’ю діти, втоплені у болоті:

Нас матуся положила
І м’якенько постелила,
Бо на ріння, на каміння
Настелила баговиння. (3, 9)

Потерчата — це не звичайні, а “заставні” небіжчики. Деталлю між їх розбіжностями є каганці. Професор Огієнко (митрополит Іларіон) вважав, що назва “потерчата”

походить від слова “потороча”. Єдиним порятунком від Потерчат, які чіпляються до кожного зустрічного, в народній міфології вважалися щенята-ярчуки — найперший щенячий виводок. Їх не бере ніяка нечиста сила. Для потерчуків вони особливо небезпечні, бо, як усякі діти, вони найбільше бояться собак.

На увагу заслуговує образ Змії-Цариці в драмі “Лісова пісня”. За народними уявленнями, в лісі живе змія, яка має владу над усім зміїним царством. Одним із основних атрибутів її влади є золота корона або золоті роги. Існує повір’я, що у віддяку від змії можна отримати золоту корону, якщо постелити їм білу намітку під час весільного гуляння. Цей асоціативний зв’язок і має місце в “Лісовій пісні”.

Не можна обминути ще однієї деталі, яка споріднює “Лісову пісню” з народними казками. Це наявність заборони (табу) та її порушення. Тричі в п’єсі звучить заборона не рубати дерево (березу, дуба і вербу — перетворену Мавку). Уперше цю заборону чуємо з уст Мавки: “Не руш! Не ріж! Не убивай!” (3, 30). Дядько Лев порівнює себе зі старим дубом на узліссі, якого “заклявся не рубати”. Як і передчував, він помирає, не дочекавшись зими, а дуба зрубують і продають. Порушення заборони не рубати верби призвело до спалення Перелесником хати, біля якої ця верба виросла.

У той час, як Мавку рятує від загибелі Перелесник, Лукаша із його коханням відроджує сон. Художній прийом сну, використаний Лесею Українкою, також бере свій початок у народній казці. У ній зустрічаються сон-смерть і віщий сон. Саме перший і відобразила поетеса у фіналі “Лісової пісні”. Читач сприймає таку смерть як вивільнення. Синкретизм — одна з особливостей, що споріднює “Лісову пісню” з народною казкою: тут — і пісня, і народна драма з багатьма діючими особами (як людськими, так і міфічними; і внутрішня казка, замовляння, дражнилки, прокльони, ігри). Казковість драми полягає також в наявності фантастики, повчально-розважального й алегоричного змісту.

У “Лісовій пісні” Леся Українка піднесла образи українського фольклору до високого рівня поетично-філософського узагальнення й ідейного звучання. Щедре використання прислів’їв, приповідок, приказок надають творові народного колориту, емоційної забарвленості. Природа та народна міфологія послужили їй тлом для розкриття протиріч між покликанням людини, її творчими пориваннями і буденною реальністю. Створена на матеріалі українського фольклору драма-феєрія Лесі Українки є одним із найвищих мистецьких досягнень поетеси, одним із кращих творів української літератури.

Література

1. Костенко Л. Поет, що ішов сходами гігантів//Українка Леся. Драматичні твори. — К., 1989.
2. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. — К., 1993.
3. Українка Л. Лісова пісня. — К.: Веселка, 1989.
4. Давидюк В. Позатекстова міфологічна символіка “Лісової пісні”//Дивослово. — 1994. — №2.
5. Деркач М. Леся Українка і народна творчість//Радянська жінка. — 1953. — № 8.
6. Касаян Г. Народна улюблениця. — К., 1963.
7. Насенко М. Романтичний епос. Лірико-романтична стильова течія в українській радянській прозі. — К., 1988.
8. Ошуркевич О. Ф. Леся Українка і народна творчість//Народна творчість та етнографія. — 1963. — № 3.
9. Пачовський В. З народної криниці//Жовтень. — 1963. — № 8.
10. Пономарьов П. Фольклорні джерела “Лісової пісні” Лесі Українки// Народна творчість. — 1940. — № 6.
11. Соловей Е. Українська філософська лірика. — К., 1998.